

ГОДИШНИК НА СОФИЙСКИЯ УНИВЕРСИТЕТ “СВ.КЛИМЕНТ ОХРИДСКИ”

ФИЛОСОФСКИ ФАКУЛТЕТ
Книга СОЦИОЛОГИЯ
Том 102

ANNUAIRE DE L’UNIVERSITE DE SOFIA “ST.KLIMENT OCHRIDSKI”

FACULTE DE PHILOSOPHIE
Livre SOCIOLOGIE
Tome 102

ДЕЦАТА ОТ РОМСКИ ПРОИЗХОД В ЗАДЪЛЖИТЕЛНОТО СРЕДНО ОБРАЗОВАНИЕ: ИНТЕГРИРАНИ И СЕГРЕГИРАНИ УЧИЛИЩА

МАЙЯ ГРЕКОВА

Maya Grekova. CHILDREN OF ROMA ORIGIN IN MANDATORY SECONDARY EDUCATION: INTEGRATED AND SEGREGATED SCHOOLS

The need of “integration of minorities/Roma minority” stems out of the indisputable fact that Bulgarian society is disintegrated insofar as there exist individuals who are isolated due to their real or ascribed group (ethnic) identity acquired by them with the very act of birth. I consider educational integration one of the main components of the process because of the opportunities of secondary education and Bulgarian municipal schools to provide a space where it is possible to accomplish an interaction among children of diverse ethnic origins and mother tongue which creates an opportunity for overcoming negative attitudes and prejudices towards the ethnically different individual. Despite all critiques towards the documents passed by the Bulgarian government in the recent years, towards the formulations and appellations they contain, we cannot deny that there is a substantial normative base in existence that should provide a framework of the process of integration that is recognized as a necessity and, more particularly, of the process of educational integration of Roma. However, this process is still considered a private matter and not a problem of the Bulgarian society in general and for that reason the activities within the field of “integration” continue to give unsatisfactory and even counteractive results.

Очертаването на основните проблеми на децата от ромски произход в българското училище, се основава на следните ръководени от мен изследвания през последните осем години:

- „Мониторинг на процеса на образователна интеграция на деца и ученици от ромски произход (пилотен проект в Монтана и Кърджали)”, С.Е.Г.А., 2008-2009.
- „Малцинства в града. Ромите в София: от изолация към интеграция”, Катедра Социология, „Изследователски център по социални науки”, финансиран от МОН, 2007-2008.
- „Идентифициране на критичните за образователната десегрегация проблеми (проведено в три български града)”, Университетски център за интеркултурно образование с ромско гражданско участие, 2007.
- „Мониторинг на изпълнението на Национален план за действие – Десетилетие на ромското включване (проведен в шест български града)”, С.Е.Г.А., 2006-2007.
- „Социалната интеграция на младите роми” (*Dialogue Development*), 2000-2001.

1. Предпоставки

- Твърдо поддържам необходимостта от интеграция на малцинствата и в частност на ромите;
- Категорично не приемам разбирането за интеграция, при което активността и съответно отговорността за реализацията на процеса на интеграция се прехвърля на малцинствените групи, в частност на ромите, които трябва да станат като нас, за да бъдат приети в българското общество;
- Необходимостта от „интеграция на малцинствата/на ромското малцинство” произтича от безусловния за мен факт, че **българското общество е дезинтегрирано**, доколкото в него съществуват индивиди, които са изолирани заради своята реална или приписвана групова (етническа) идентичност, придобивана от тях с акта на раждане;
- Ето защо „интеграция на малцинствата/на ромското малцинство” разбирам като двустранна активност за реализация на процеса на:
 - Разчупване на доминиращия етнически определен модел на социални взаимодействия в българското общество;
 - Рушене на предразсъдъци за етнически различия, на стереотипи на отнасяне към него, на очаквания за неговите действия;
 - Преодоляване на етнически обусловено неравенство във възможностите за образование, трудова реализация, местожителство, здравеопазване, участие в местната власт.

Трябва да имаме предвид обаче, че ако последният елемент се откъсне от предходните два елемента, действията по т. нар. процес на интеграция постигат противоположен на замисъла резултат - усилват и без това силния негативизъм на българите към ромите, а в областта на образованието отключват процес на вторична сегрегация.¹

- Ако си представим, че е възможно протичането на така разбран процес на интеграция, то той би завършил, когато и доколкото етническият произход (идентичност) престане да бъде основание за групова изолация, отпадне като значимо определящ индивидуалната съдба фактор. Тогава бихме могли да твърдим, че обществото (българското общество) е интегрирано по отношение на етническото своеобразие: не защото всички сме „станали еднакви” и не защото сме „забравили етническата си специфика”, а **защото етническата специфика не предопределя взаимното ни разпознаване и взаимното ни отнасяне**;
- Разглеждам образователната интеграция като един от основните компоненти, поради възможностите на задължителното средно образование и на общинските български училища да предоставят **пространство, в което да може да се реализира взаимодействие**

¹ Като „вторична сегрегация” определям процеса на възникване на сегрегирани „ромски” училища извън ромските квартали в резултат на изтегляне на български ученици от тях, което от своя страна е предизвикано от не добре осмислена и/или не добре провеждана политика на десегрегация на ромските училища в ромските квартали. Този термин употребявам още от 2004 г. при идентифицирането на процеса по време на провеждания от мен вътрешен мониторинг на изпълнявания от КЕЪР Интернешънъл България подкомпонент по проект „Интеграция на ромското население” [ФАР BG0104.01].

между деца с различен етнически произход, с различен майчин език, за да е възможно да се преодоляват негативните нагласи и предразсъдъци към етнически различия;

- Поради особеностите на начините, по които влизаме в социални взаимодействия (влизайки в тях вече имаме представа за другия и очаквания за неговото поведение, а със самото това той вече не е за нас „друг“, а определен, предвидим, „познат“ индивид от определен вид), **възможностите за разчупване на културните (етническите) представи, очаквания и стереотипи са до голяма степен в образованието.** Поне в три аспекта:
 - В съдържанието на учебния материал – така че да се получи знание за различните културните традиции, за човешките различия изобщо и за тези, които съществуват в света около нас и ние безвъпросно подвеждаме под определен вид;
 - В начините на преподаване – така че да е възможно разпитване и осмисляне на човешките различия, както на „нашите“, така и на „другите“;
 - В начините на отнасяне към децата, разпознавани/идентифициращи се като принадлежащи на „друга“ етническа група от страна на учителите – така че да е възможно проблематизиране на видимата страна на етническото различие и поставяне под въпрос на предадените ни представи за другите и очаквания към тях.

Тези три аспекта е необходимо – ако съзнателно се търси възможност за разчупване на етническите (културни) представи, очаквания и стереотипи – да се реализират неотделимо един от друг така, че да създават необходимите условия за формиране едновременно и на съзнание за уникалност, и на откритост към уникалността на другия.

И като обобщение: убедена съм, че основната **възможност** за промяна в негативния образ на ромите в България и на нагласата на българите за избягване на взаимодействие с тях е **училището именно като национална образователна институция**, която по определение е достъпна за всяко дете, независимо от неговите индивидуални особености и/или групова принадлежност, а по закон трябва да обхване всички деца до 16 годишна възраст.

2. Малко фактология

На 2 април 1999 г. българското правителство приема „Рамкова програма за равнопоставена интеграция на ромите в българското общество“ и се създава Национален съвет по етническите и демографските въпроси (през 2004 г. преименуван в Национален съвет за сътрудничество по етническите и демографските въпроси). В Управленската програма на правителството на Република България (2001 г.) „Хората са богатството на България“ има раздел „Интеграция на малцинствата“, разработва се „План за действие за изпълнение на рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество за периода 2003-2004 г.“. От 1 януари 2004 г. влиза в сила Закон за защита срещу дискриминацията. На 2 февруари 2005 г. РБългария се присъединява към Десетилетието на ромското включване.

Междувременно се приемат цяла поредица от документи, насочени към „интеграция на малцинствата/на ромското население” [Вж. най-важните сред тях в Литература *Документ*]. В сферата на образованието ключовите документи са: „Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства” (2004) и „Национален план за действие – по изпълнение на Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (2004/2005 – 2008/2009 учебна година)”.

В приетата през 1999 г. *Рамкова програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество* основните моменти в сферата на образованието са:

- Десегрегация на ромските училища;
- Премахване на практиката нормално развити деца от ромски произход да бъдат насочвани към специални помощни училища;
- Противдействие на проявите на расизъм в класната стая; осигуряване на възможност за изучаване на ромски език в училище;
- Подготовка на кадри с висше образование;
- Програми за ограмотяване на възрастни роми.

В приетия от Министерския съвет на 6 октомври 2003 г. „План за действие за изпълнение на рамковата програма за равнопоставено интегриране на ромите в българското общество за периода 2003-2004 г.” за пръв път се появяват **„приемните” училища**. Става ясно, че **някои** училища и детски градини ще се превърнат в „приемни” (друго название на тези училища/детски градини е „интегрирани”) за ромските деца и ученици. Казва се: „*Идентифициране на приемните учебни заведения извън ромските квартали и разработване на модели за прием с въвеждане на показатели за смесване на ромските деца с другите им връстници*”. Това, което е като че ли неотменна характеристика на модерното училище - съвместно обучение на деца с различен социален произход - се превръща в характеристика на някои училища (и детски градини). В тях ще се приемат **и ромски деца**, там те ще се „смесват” с „*другите им връстници*”. Казва се още: „*Осигуряване на транспортирането на ромските деца до интегрираните училища, при необходимост*”; „*Квалификация на учителите в приемните училища за работа с ромски деца и техните родители в условията на мултиетнична среда и подготовка на помощници на учители*”; „*Подпомагане деца и ученици от социално слаби ромски семейства и подобряване на материалната база на интегрирани детски градини и училища*”; и т.н. Видно е, че в тези документи е заложена възможността за възникване на определени проблеми, които в следващите години станаха реалност: има приемни училища, но има и други – (нормални) училища; при необходимост ромските деца се „транспортират”, а българските не; и т.н. Това, което в документите се нарича приемно/интегрирано училище на всекидневен език доби наименованието **циганско училище**.

В приетата „Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства” (утвърдена от министъра на образованието и науката през юни 2004 г.) вероятно поради пределно общо формулираните цели – напр. „**Стратегическа цел 1:** Гарантиране правото на равен достъп на децата и учениците от етническите малцинства. **Стратегическа цел 2:** Съхраняване и развиване на културната идентичност на децата и учениците от етническите

малцинства.” и т.н., приемните училища се появяват само при изброяването на „специфични стратегически цели – 1. За децата и учениците от ромското малцинство”. Казва се: „1.1. Пълноценна интеграция на ромските деца в етнически смесени групи в детски градини и на учениците от ромски произход в класове със смесен етнически състав в училища (приемни) извън ромските квартали. 1.2. Подобряване на материално-техническата база на интегриращите (приемните) детски градини и училища и подобряване качеството на обучение в тях” и т.н.

Тук не е необходимо да оглеждам внимателно всички документи. Независимо от всички критики към присъстващи в тях формулировки и наименования, няма как да не признаем, че през последните години е създадена значителна нормативна база, която би трябвало да осигурява рамката на заявявания като необходим процес на „интеграция на малцинствата” и в частност – на образователна интеграция на ромите. Но този процес продължава да се мисли като частен проблем, а не като проблем на българското общество, поради което действията в полето на „интеграцията” продължават да пораждат незадоволителен и дори противоположен на търсения резултат.

3. Какво се случва в българското училище?²

Не подлежи на съмнение, че до скоро (средата на 90-те години на ХХ век) не се забелязваше съществуването на „цигански” училища в България. Не че ги нямаше, но тяхното съществуване се свързваше с наличието на обособени ромски квартали/махали в почти всички големи български градове и доколкото записването на децата в начално/основно училище се обвързваше с местоживеенето им (нормативно санкционирано или прагматично), нямаше никакъв особен проблем да се твърди: да, има училища, в които преобладават децата от ромски произход, но това е така, защото те се намират в кварталите, където живеят роми; има такива квартали, защото ромите предпочитат да живеят сред себеподобни – за тях роднинската връзка е много силна. Негласно се признаваше, че по правило в тези училища образователният процес е на по-ниско равнище защото там отиват учители, които другаде не си намират работа (в някои периоди – по разпределение); защото ромите не ценят образованието и съответно – децата-роми не ги влече ученето.

Няма да се впускам в подробности около това как точно съществуването на „цигански” училища се превърна в проблем, но трябва да подчертая, че той все още **не се мисли като проблем на българското общество** и на образователната институция като такава. Много по-лесно е той да се „локализира” в спецификата на ромската „култура”. Още повече, че покрай проблематизирането на съществуването на „цигански” училища „забелязахме” и съществуването на „смесени” училища. Следователно, винаги е имало училища/класове, в които учат по едно-две ромски деца – това са „децата на

² Съдържателно близки до следващото по-нататък изложение са лекцията ми „The ‘Educational Integration’ of Roma Students” (в рамките на организираната от Философски факултет на СУ „Св. Климент Охридски” през юни 2006 г. международна лятна школа „European Integration and Public Politics”) и статията ми „L’intégration éducative des jeunes Tsiganes en Bulgarie” [*La nouvelle Alternative*, 2006, Vol. 21, No 71, décembre]. През тези две години нищо съществено не се е променило, освен че очертаните през 2006 г. проблеми са се задълбочили.

цивилизованите/интегрираните роми”, децата на онези, които ценят образованието, които искат „децата им да не се отличават от българчетата”. Тогава е много лесно да се появи и следващото „разрешаващо” проблема твърдение: няма пречки децата с ромски произход да учат в български училища. Ако те продължават да учат в училищата в ромските квартали, това е, защото техните родители са решили така. А техните родители продължават да предпочитат тези училища, защото им е по-близо, по-удобно, свикнали са и т.н. до традиционното „за тях образованието не е ценност”.

- **Десегрегационни проекти**

От 2000 г. в шест български града – Видин, Плевен, Монтана, Сливен, Хасково и Стара Загора – от 2003 и в София, а от 2005 и в Пловдив, различни (ромски) НПО започват работа по т.нар. десегрегационни проекти, финансирани от Отворено общество-Будапеща.

Същността на проектите е, след договаряне между неправителствена организация и директори на училища с посредничеството на дирекция „Образование” на съответната община, да се „извеждат” определен брой деца от сегрегирани ромски училища така, че в съответните паралелки на училищата да се оказват по 2-3 ученика от ромски произход. Това извеждане на учениците-роми става с автобус, който ги взема от ромската махала, извозва ги до съответните училища и ги връща след учебните занятия. Във всяко училище остава по един медиатор/наставник от ромски произход, който е на разположение на всички учители, в чиито класове се обучават ученици-роми. Той/тя има задължението да осигурява посещението на учебните занятия от учениците, да подпомага връзката между учителите и родителите-роми и да съдейства за разрешаването на всякакви ситуации – по искане на учителя.

Като цяло работата по тези десегрегационни проекти се оценява като успешна. В училищата и детските градини (в някои градове след първите години проектите се реализират и в детски градини) и учителите, и директорите, и родителите (български и ромски) са доволни от тази форма на десегрегация:

- Директорите записват определен, не голям брой ромски деца и така участват в процеса на десегрегация/интеграция;
- Учителите получават определен брой ромски деца - до четири в клас, по правило 1-2 - и помощ точно там и само там, където смятат, че им е нужна: за осигуряване на редовното присъствие в клас на учениците от ромски произход (което се посочва като един от основните проблеми от учителите); при връзката с родителите;
- Българските родители са доволни, защото в класовете, където учат техните деца, има по 1-2-3 ромски деца, а това не е проблем от тях;
- Ромските родители са освободени от грижата за редовното посещение на детето им и от притесненията какво се случва с него в „българското” училище;
- Ромските неправителствени организации са доволни, защото извършват реални и успешни действия по десегрегация на ромските училища.

Ето какво споделя експерт в общински отдел по образование: *„Децата намаляват и затова с директорите на училища, на детски градини няма проблем за десегрегиранието”*. Какво ще се случи, ако се закрие сегрегиранието училище? *„Някъде 7-8 ще бъдат в паралелка, ако останат само в тези 4*

училища. Ние имаме и други училища в града, в които явно трябва да поработим с родителите, за да ги пръснем възможно в повече училища”.

Какво се случва с „пренасяните” в пространството деца от ромски произход, как те преживяват своята „интеграция” в приемните училища и доколко в тях протича нещо като процес на интеграция не е предмет на специален интерес от осъществяващите проекта лица. Сякаш се предполага, че десегрегацията няма как да не е и интеграция или поне няма как да не премине по естествен начин в интеграция – а това просто не се случва.

- **„Помощник на учителя”**

Въвеждането на позицията „помощник на учителя” присъства като намерение още в „Рамкова програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество”: *„Въвеждане и осигуряване квалификацията в системата на образованието на т.нар. „помощник-учители” от ромската общност, които спомагат за провеждането на учебния процес сред деца от ромски произход”*. Присъства и в „Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства” като една от *„специфичните стратегически цели за децата и учениците от ромското малцинство”*: *„Въвеждане на длъжността „помощник на учителя” в подготвителна група, подготвителен клас и първи клас”*. Длъжностната характеристика на помощника на учителя е достатъчно общо формулирана и дава възможност всеки учител и помощник на учителя във всяко конкретно училище да изработят свой модел на сътрудничество. **Помощникът на учителя обаче не е наставникът/медиаторът от десегрегационните проекти.** Той работи пряко с един учител в една паралелка; подпомага ромските деца, когато имат нужда, **но** и изобщо взаимодействията на децата в клас и в извънкласните дейности; той е от ромски произход, но неговата дейност не е ограничена до занимания с ромските деца/ученици.

През 2004 г. участвах в проект³, един от компонентите на който беше насочен към подготовка на помощници на учителя и въвеждането им в клас. Оказа се, че едва ли не всички страни са по-скоро неприемащи въвеждането на тази позиция в училище:

- Директорите, защото трябва да вместят новата позиция в щата на училището, което от тяхна гледна точка означава да се лишат от съществуваща позиция и съответно от човека, който я заема;
- Учителите, защото приемат присъствието на помощника на учителя в клас като контрол върху техните действия, а и защото те знаят и могат да работят с децата, независимо от какъв произход са;
- Родителите от български произход, защото освен че в класа има „циганчета” сега и „циганин ще учи техните деца”;
- Единствено родителите от ромски произход се чувстват по-спокойни, защото „един от нашите” ще се грижи за децата им, но в същото време се страхуват, че присъствието на помощник на учителя от ромски произход в клас ще породи напрежение сред българските родители.

В резултат на тези и други съображения „против”, работещите помощници на учителя са незначителен брой. В същото време е добре известно, че са твърде

³ „Интеграция на ромското население” [ФАР BG0104.01] – компонентът, изпълняван от Къер Интернешънъл-България.

много случаите, когато по един или друг начин деца-роми се оказват изолирани, фактически изключени от образователния процес, независимо от физическото си присъствие в клас. В такава ситуация, понасяйки подобно отношение към себе си, е напълно нормално те да изостават, да повтарят класа, да отпаднат от образователната система. Това обаче се оказва „аргумент“ в полза на едва ли не вродената им или поне възпроизвеждащата се в ромската общност липса на нагласа/неспособност за образование. А тъкмо в такива ситуации помощникът на учителя би могъл да е в помощ както на ромските деца, така и на учителя за преодоляване на изолираността на децата-роми. Но само ако интеграцията се мисли като проблем на българското общество и ако десегрегацията не се ограничава до чисто пространственото смесване на учениците.

- **Нарастване на броя на учениците-роми и вторична сегрегация**

Нарастването на броя на учениците-роми в „смесените“ училища понякога води до обособяване на „ромска“ паралелка – практика, която се „аргументира“ със специфичната култура на децата-роми, неподготвеността им за училищната институция, специфичните им образователни потребности. Тази практика, от една страна, трудно се защитава, поради **видимостта на изолирането на деца-роми вътре в** пространството на образователната институция. От друга страна обаче, периодично се възпроизвежда – когато по различни причини учениците от ромски произход се оказва, че биха били повече от 5-6 в паралелките на съответния клас (което с голяма степен на вероятност би довело до изтегляне на ученици от български произход), поради което „по изключение“, „временно“ се формира паралелка само с ученици от ромски произход.

Ето защо ръководството на някои училища намира начини да **не приема ученици от ромски произход** – по правило учителите в тези училища подкрепят подобна практика стига да се гарантира приемът на достатъчен брой ученици от български произход, за да не се намалява броят на паралелките, при което би се наложило съкращаване на учители.

В други училища ръководството намира начини да **ограничава приема на ученици от ромски произход** до 1-2 в паралелка. Както видяхме, този подход към процеса на „образователна интеграция“ има подкрепата на практически всички действащи лица – родители (българи и роми), учители и училищни ръководства, неправителствени организации, които поемат координирането на т. нар. десегрегационен процес и организирано извеждат децата-роми от ромските квартали, разпределяйки ги по съответните училища в града. Тези училища имат и институционална санкция на своя „особен“ статут и съответно – подкрепа за своята интеграционна дейност: идентифицирани са като „интегрирани“, „приемни“.

Местната специфика и местните образователни институции подреждат тези практики по разнообразни начини, но трябва да обърнем внимание на още един фактор, който оказва влияние върху процеса на „образователна интеграция“ и който може едновременно да усилва сегрегационните нагласи по отношение на ромите и да създава илюзия за реализация на десегрегационния процес: **намаляване на абсолютния брой на децата в училищна възраст и увеличаване на относителния брой на учениците-роми.**

Ефектът от намесата на този фактор по места е, от една страна, в **отваряне на някои образователни институции към прием на деца/ученици-роми** (в

случая не се интересуваме дали по чисто прагматични или/и по съдържателни мотиви), а от друга страна – **„затваряне” на други образователни институции за прием на деца/ученици с ромски произход.** „Затварянето” се реализира по различни начини без да се афишира като такова и става възможно, доколкото **нарастването на броя на ученици от ромски произход в някои училища води до изтегляне от тях на ученици с български произход.** Ясно е, че в някои населени места в резултат от такива противоположни действия на конкретни образователни институции „възникват” училища, в които преобладават ученици с ромски произход без това да е обусловено от етническият състав на населението в съответния град; или – ако се вгледаме в същия процес в по-малки населени места, главно в села – училища, в които децата от български произход са 1-2, защото другите са изтеглени в „българските” училища на близкия град. Тъкмо този процес още от 2004 г. наричам **вторична сегрегация.** В такава ситуация обаче се включва **неоспорим аргумент: родителите-българи имат право да запишат децата си в училището, което те изберат за тях, точно толкова, колкото и родителите-роми.** И т. нар. процес на десегрегация просто получава нови „обекти”.

Тук трябва да обърнем внимание на няколко съществено различаващи се равнища на създаване на условия за разгръщане на процес на вторична сегрегация при институционално заявен и нормативно осигурен процес на „образователна интеграция”:

- Ако и доколкото практическите действия за „образователна интеграция” не са обвързани със значително по-обхватни действия за социална интеграция, независимо от добрите намерения на образователните институции, може да се създадат условия за **локално оформяне на нов цикъл на образователна сегрегация;**
- Ако и доколкото практическите действия за образователна интеграция не се провеждат от **всички образователни институции в даден град/община,** независимо от добрите намерения на някои образователни институции, може **не само да се оформи нов цикъл от образователна сегрегация, но и косвено да се усилят негативните нагласи към ромите,** защото тяхното присъствие в училища/детски градини се използва като допълнителен, **последен аргумент за привличане на „български” деца/ученици в „чистите”/„елитни” образователни институции:** *„Не давайте детето си в училището „X”, защото то е циганско! Дайте го при нас, нашето е чисто!”;*

В такава ситуация става важна **мотивацията за „отваряне”** на съответните училища/детски градини. Може да допуснем, че:

- Ако то е резултат от промислено и активно действие за социална интеграция в разбираня по-горе смисъл, по-вероятно е учителските колективи да разширят периметъра на своите пряко насочени към образователна интеграция действия, за да противодействат на некоректно действащите свои колеги от „затварящите се” училища/детски градини;
- Ако то е пряко обусловено единствено от прагматични мотиви (запазване на работни места при намаляване на абсолютния брой на учениците и увеличаване на относителния брой на учениците-роми), по-

Проблемът за изтеглянето на българските ученици от училища, в които нараства броят на учениците-роми, е изключително зависим от спецификата на населеното място по отношение на: големина и демографска структура; история на отношенията българи-роми; разположение на ромския квартал; структура на училищната мрежа и наличие на училище в ромския квартал; активност на местни НПО в дейности за десегрегация/ интеграция; съгласувани действия на местна администрация, НПО и училища/учители; и т.н. Могат да бъдат обособени няколко **типологични** случая:

- Ако има приета общинска стратегия за равномерно разпределение на учениците-роми по класове и паралелки (до 30 на сто или до 10 на сто), валидна за **всички** училища, няма как, защото няма къде, да се изтеглят учениците-българи.

Но в такава ситуация биха могли да възникнат два проблема, защото:

Реализацията на подобна стратегия е зависима от проект, по който се осигурява извозване с автобус на учениците-роми до различните училища в града – какво би станало ако/когато тази дейност или този проект като цяло приключи?

Реализацията на подобна стратегия е възможна в условията на отвън регулирано излизане на учениците-роми от квартала – какво би станало ако/когато всички ученици-роми напуснат доброволно квартала, т.е. съществуващото в него „ромско” училище и съответно изберат училища, които са в непосредствена близост до квартала или просто са по-близо от другите?

- Описаната по-горе ситуация е възможна в относително малки градове. В по-големите разпределението на ученици-роми обхваща **няколко** училища и съответно от тях е възможно изтегляне на ученици-българи. Тази възможност нараства, ако „разпределението” не е елемент от общинска стратегия, която предвижда последователни, съгласувани, съвместни с НПО действия за интеграция на населението;
- Ако няма общинска стратегия за десегрегация/интеграция, нарастването на броя на учениците-роми в традиционно посещаваните от тях училища (независимо по каква причина: близост до ромския квартал; най-рано ориентирани се към привличане на ученици-роми) води до изтегляне от тях на ученици-българи и до постепенното им превръщане в „цигански” училища (вторична сегрегация).

В случаите, когато е възможно да се реализира изтегляне на ученици-българи от училища, в които нараства броят на учениците-роми, процесът се задвижва или се ускорява от некоректните действия на учители от „българските” (или както се наричат по места – „чистите”) училища. Такова действие освен всичко друго усилва негативизма на българите към ромите, защото **учители** използват присъствието на ученици-роми в съответните училища като „последен” аргумент за привличане на ученици-българи в „своите” училища.

*

* * *

Струва ми се става ясно, че реализацията на „образователна интеграция“ безусловно се нуждае от нормативна уредба на държавно равнище, но тази нормативна уредба е само необходимата рамка за изработване на **местна стратегия за постигане на „интеграция на етническите малцинства/на ромите“**, която освен всичко друго би гарантирала провеждането на „образователна интеграция“. Не става дума обаче просто за няколко страници, които носят заглавието „Стратегия за интеграция на...“, каквито вече голяма част от общините са „приели“, а за документ, разработен на основата на анализ на местната специфика; документ, не просто приет на заседание на общинския съвет, а по който е постигнато съгласие на местните институции и гражданските организации, а общинският съвет е осигурил необходимите средства за провеждане на планираните с оглед на местната специфика съгласувани и последователни действия за постигане на „интеграция на етническите малцинства“.

ЛИТЕРАТУРА

- Грекова, М.** 2008. Интеграция на ромите в българското общество: дела и документи (1999-2007). *Социологически проблеми*, Специален брой „Ромското включване: политики и научни перспективи“.
- Грекова, М., В. Димитрова, Д. Кюранов, Н. Германова, Я. Маркова.** 2008. *Ромите в София: от изолация към интеграция?* С., Изток-Запад.
- Грекова, М.** 2007. Етнически предразсъдъци и дискриминация: от сегрегация към „образователна интеграция“ на деца от ромски произход в България. В: *Иновативна социология*. С., УИ „Св. Кл. Охридски“.
- Грекова, М.** 2007. Идентифициране на критичните за образователната десегрегация проблеми. *Стратегии на образователната и научната политика*, бр. 2.
- Грекова, М.** 2006. L'intégration éducative des jeunes Tsiganes en Bulgarie. *La nouvelle Alternative* (Mobilités et lien social). Vol. 21, No 71, décembre.
- Кючуков, Хр.** 2006. *Десегрегация на ромските ученици*. С., С.Е.Г.А.
- Мониторинг на изпълнението на НПД-ДРВ (в шест български града)*. 2007. С., С.Е.Г.А.
- Нунев, Й.** 2006. *Ромите и процесът на десегрегация в образованието*. С.
- Пет години по-късно: Неправителствените проекти за десегрегация на ромското образование в България*, БХК, януари 2006.
- <http://www.bghelsinki.org/index.php?module=resources&lg=bg&id=327>
- Първите стъпки: Оценка на неправителствените десегрегационни проекти в шест града в България*, БХК, декември 2002. <http://bghelsinki.org/books/book12index.htm>

ДОКУМЕНТИ

- „Здравна стратегия за лица в неравностойно положение, принадлежащи към етническите малцинства, 2005“ http://www.ncedi.government.bg/upload/docs/zdravna_strategia_prieta.htm
- „Национален план за действие – Десетилетие на ромското включване (2005-2015)“ <http://www.ncedi.government.bg/DAP-BULGARIA-BG.htm>
- „Национален план за действие – по изпълнение на Стратегията за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства (2004/2005 – 2008/2009 учебна година)“ http://www.ncedi.government.bg/1_Action%20PlanStrategyBGL.htm
- Национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите в Република България 2005-2015 <http://ethnos.bg/index.php?TPL=2&MID=423&SID=423>
- „Национална програма за ограмотяване и квалификация на ромите“ www.az.government.bg/Projects/Prog/Roma/Frame_Roma.htm

- „План за действие за изпълнение на Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество за периода 2003 - 2004 г.”
<http://ethnos.bg/index.php?TPL=2&MID=89&SID=276>
- „План за действие за изпълнение на Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество за 2006 г.”
http://www.ncedi.government.bg/plan_romi_2006.htm
- „План за действие 2006-2007 г. за изпълнение на национална програма за подобряване на жилищните условия на ромите в Република България”
<http://www.ncedi.government.bg/plan%20deystvie.htm>
- „Стратегия за образователна интеграция на децата и учениците от етническите малцинства. Одобрена от министъра на образованието и науката на 11 юни 2004 г.”
http://www.mon.bg/opencms/export/sites/mon/left_menu/documents/strategies/strategy_integration.pdf
- „Таблица на плана за действие за изпълнение на Рамковата програма за равноправно интегриране на ромите в българското общество” <http://www.ncedi.government.bg/table-Plan.htm>
- „Управленска програма на правителството на Република България „Хората са богатството на България” – Раздел Интеграция на малцинствата (2001). www.ncedi.government.bg/2.gov-upravlenska-program1.htm
- „Урбанизация и социално развитие на райони с преобладаващо малцинствено население”
www.ethnos.bg/index.php?TPL=2&MID=331&SID=331